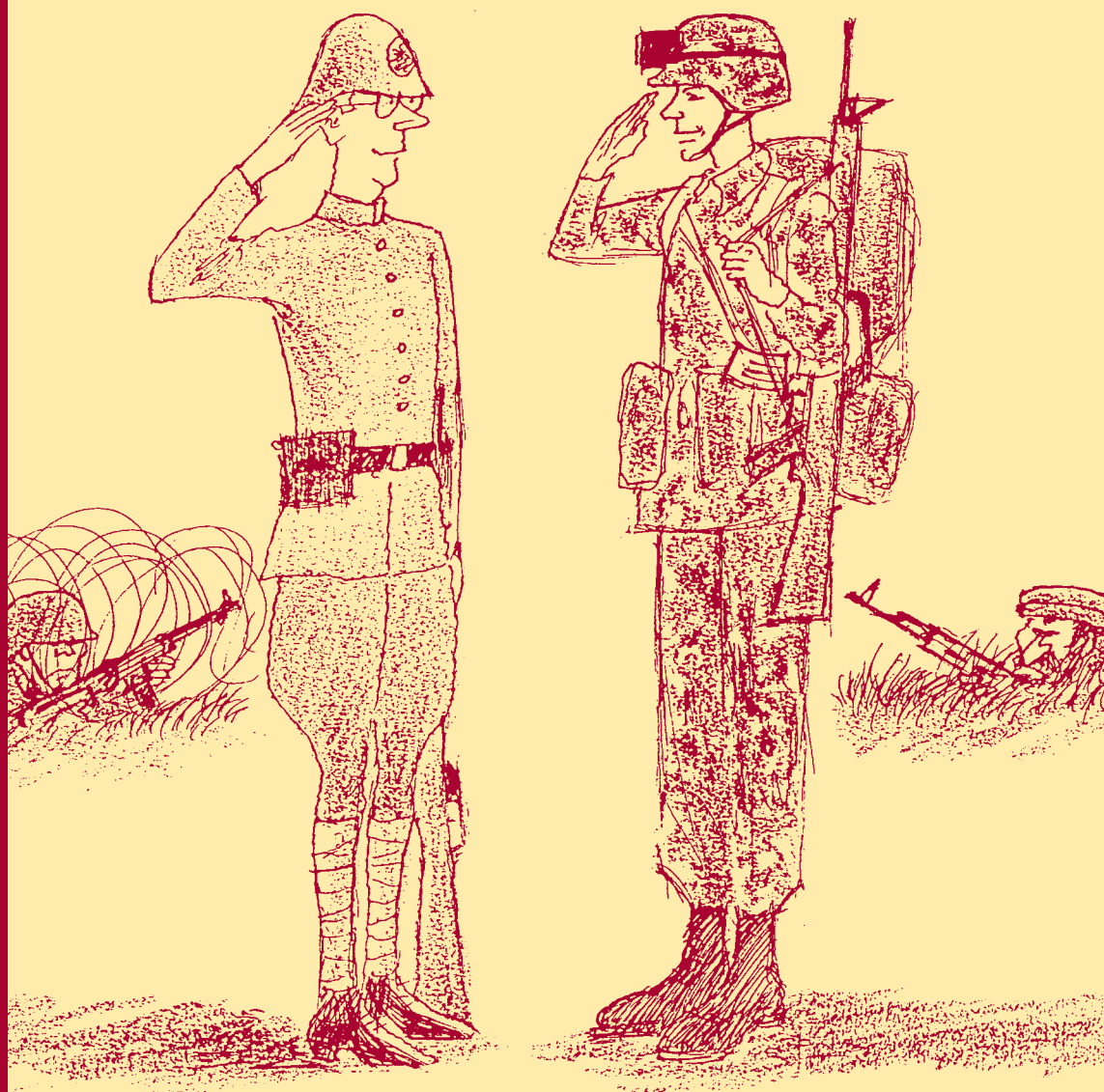

VAN GREBBEBERG NAAR URUZGAN

'STAMGASTEN' VAN HET
LEGERMUSEUM 2

TEKENINGEN VAN
FRITZ BEHRENDT 4

MOBILISATIECOMPLEXEN:
RELIEKEN VAN DE KOUDE
OORLOG 6

VRIENDENDAG IN GRAVE 7

HEERESGESCHICHTLICHES
MUSEUM IN WENEN 8

BOEKENKAST 10

'DAT RARE REVOLVERKANON' 11

GESCHIEDENIS VAN DE
KRUISBOOG 12

VERNISSAGE KRUISBOGEN-
TENTOONSTELLING 15

GEZIEN DOOR

F. Behrendt

DIENSTBAAR ZIJN

door Gert Groenendijk

Een schrijver wil origineel zijn. Beter gezegd, dat moet hij wel zijn, wil hij gelezen worden. En om dat laatste is het uiteindelijk begonnen. Je zou kunnen zeggen: de schrijver is dienstbaar. En dat is een essentiële eigenschap die een organisatie concurrerend maakt. Ik kom daar straks op terug. Maar goed, nu eerst over dat origineel zijn. Om die reden wilde ik koste wat kost de volgende openingszin voor mijn bijdrage aan deze Nieuwsbrief vermijden: ook dit jaar is weer omgevlogen. Dat is een waarheid als een koe.

Een jaar in een notendop

Hoewel juist de tweede helft van de decembermaand van oudsher benut wordt om het nagenoeg voorbijge jaar op hoofdlijnen de revue te laten passeren, laat ik dat nu achterwege. Immers, in de Nieuwsbrieven die u in dit weer buitengewoon enerverende jaar hebt ontvangen, bent u deelgenoot geworden van het museale wel en wee: van de opening in maart door prinses Maxima van de semipermanente tentoonstelling *Maurits en het Oranje geheim* en de bloedmooie nieuwe presentatie van de Visser-collectie tot de kersverse kruisbogenexpositie en de spectaculaire tentoonstelling over de special forces, die eind november is geopend.

Dat naast al deze reguliere museumbedrijvigheid al weer enige tijd stevig voorbereidend werk wordt verricht met het oog op de

Gert Groenendijk: "De Vrienden zijn, mag ik het zo verwoorden, de stamgasten van het museum. Die worden extra in de watten gelegd. Hopelijk herkent u dit nu al." (Foto: Wim den Dunnen)

voorgenomen nieuwbouw van het museum in Soesterberg, is u ook niet ontgaan. Dat hier nu nog eens dunnetjes overdoen, zou slechts afbreuk doen aan die voorziening.

Rijk programma in 2008

Hier en nu wil ik met u, en in dit bestek kan dat slechts beknopt zijn, vooruitkijken. Laten we ons maar eens beperken tot het jaar 2008. Ook dan biedt het museum een rijk programma dat recht doet aan publieke verantwoordelijkheden en de collectie ontsluit. Zo is er in het vroege voorjaar een expositie van politiek-kritische tekeningen door Fritz Behrendt. Op 26 april opent de Vriendenexpositie in het kader van het 60-jarig jubileum van de Stichting Vrienden. Eerder, in maart, nemen we de gloednieuwe interactieve Doe-ruimte in gebruik (een 'krachtproef'-ervaring voor jong en oud: kan jij de krijgsmacht aan?). De focus zal echter zijn gericht op de nieuwe wisselexpositie *Dieren in dienst*, die in juli opent.

Maatschappelijke relevantie, publieke verantwoordelijkheid van een museum veronderstelt een professionele uitvoering van de kerntaak collectieontwikkeling. Het behoeft geen betoog dat ook dit volgend jaar op het bekende hoogwaardige niveau vorm krijgt. En dat alles doet het museum zo effectief en efficiënt mogelijk. Dat laatste stelt hoge eisen aan de bedrijfsvoering. Kort en goed, in 2008 wordt verder gewerkt aan de permanente

2

Prinses Maxima tijdens de opening van de tentoonstelling 'Maurits en het oranje geheim'. (Foto: Freddy Pesch)

Bij de voorpagina:

Vanaf 18 januari 2008 in het Legermuseum een mooi overzicht van het werk van politiek tekenaar Fritz Behrendt in de expositie *Van Grebbeberg naar Uruzgan*. (Tekening: Fritz Behrendt)

Overzicht van de tentoonstelling van de Visser-collectie.
(Foto: Casper van Bruggen)

verbetering van het museum; het museum als immer lerende organisatie. Met minder hoeft en mag het publiek geen genoeg nemen. Die notie is leidend in ons *Ondernemingsplan 2008-2011 Werkende weg*.

En natuurlijk, nieuwbouw

Daarnaast is het overduidelijk dat de agenda van medewerkers en zeker van het management in 2008 toch en vooral gedictieerd zal worden door de voortgang op het dossier nieuwbouw. Het museum staat voor een prachtige opdracht, die kansen biedt. Kansen die het museum wil verzilveren. Samen met andere defensiemusea, maar in het bijzonder met het Militaire Luchtvaart Museum, waarmee we de nieuwe huisvesting op de (dan voormalige) vliegbasis Soesterberg gaan betrekken. Op moment van schrijven is de projectorganisatie langzaam maar zeker op stoom aan het geraken. Belangrijk nu is dat vanwege de opdrachtgever, het ministerie van Defensie, heldere financiële randvoorwaarden worden gedefinieerd. Dat is bepalend. Ik hoor u denken: ten opzichte van de vorige Nieuwsbrief is er weinig nieuws onder de zon. Het project heeft inderdaad die schijn tegen: er is weinig concreets te zien, maar veel noodzakelijk denk- en rekenwerk vindt plaats. Langzaam, dat wel. En zeker? Daar ga ik van uit. Ik neem mij voor u in de komende Nieuwsbrief, wanneer klare wijn is geschonken, hierover meer te berichten.

Stamgasten

Ik begon er mee: dienstbaar zijn maakt een museum concurrerend. Daar werken we met man en macht aan. Het genoemde ondernemingsplan is ervan doordeesemd. Iedere bezoeker is onze gast. Naar zijn komst zien we in het museum uit. Een welhaast commerciële benadering. Maar dat is al geen vloeken meer in de Legermuseum-kerk. En onze Vrienden zijn, mag ik het zo verwoorden, de stamgasten. Die worden extra in de watten gelegd. Hopelijk herkent u dit nu al.

Ik wil mijn bijdrage besluiten met u allen een in alle opzichten heuglijk nieuw jaar toe te wensen; moge dat brengen wat u ervan verwacht. Het is goed dat we in de opmaat naar dat nieuwe jaar tijdens de kerstperiode tijd kunnen hebben voor bezinning, voor relatieve rust. Laat die vooral niet verstoren. Of het zou moeten zijn door ons jaarboek *Armamentaria*. Dat kunt u voor de kerstdagen weer tegemoet zien. Alvast veel leesgenoegen.

Gert Groenendijk is algemeen directeur van het Legermuseum.

BIJNA 60, HOERA!

Op 1 januari 2008 bereiken wij als Stichting Vrienden de mooie leeftijd van 60 jaar. De voorbereidingen voor de lustrumviering op zaterdag 26 april 2008 zijn in volle gang. Duik je in ons archief om de ontstaansgeschiedenis te achterhalen, dan blijkt na enig speurwerk dat de

Vrienden eigenlijk al langer bestaan. Zo waren er in 1939 al 88 donateurs, samen goed voor 426,50 gulden. De reden om de Stichting Vrienden op te richten was, zo schrijft in 1947 de toenmalige voorzitter kolonel b.d. Van Houten, om te voorkomen dat de gulle donaties "... in de groote pot gingen. Niet alleen dat dus daardoor de donateursgeldten eigenlijk een bijdrage waren om bijv. het loon van de werkster te betalen of spijkers te kopen, doch bovendien komen zulke inkomsten ten slotte in mindering van de subsidie. Het kwam er dus op neer, dat we eigenlijk werkten voor de Minister van Financiën. Dat is niet de bedoeling der donateurs ..."

Die tijd ligt inmiddels lang achter ons, maar de doelstelling van de Stichting Vrienden is de afgelopen 60 jaar ongewijzigd gebleven: steun verlenen aan het Legermuseum en in het bijzonder door schenkingen te doen ter verrijking van de collectie. Nu dat hebben wij – lees: u allemaal – gedaan, ook dit jaar. In het kader van het lustrum zult u daar meer van zien. Ook dit laatste jaar voor onze 60e verjaardag was weer een mooi jaar met vernissages voor de Mauritustentoonstelling, waar vicevoorzitter Van Leeuwe een gloedvolle toespraak hield, en de kruisbogententoonstelling, waar ik als persoonlijke schenking (want dat kan ook altijd) een echte Afghaanse burkha aan de collectie mocht toevoegen. De Vriendendag 2007 in het depot Grave/Driehuis was een waarlijk hoogtepunt met een onverwacht grote opkomst van ruim 100 Vrienden en introducés (die hopelijk allemaal Vriend worden). Ook de daaropvolgende stadswandeling in Grave was ondanks de regen een historische beleving. Drie mooie Nieuwsbrieven en ten slotte weer een prachtige editie van *Armamentaria* sieren inmiddels uw boekenkast. Het was dus een mooi jaar en terwijl u dit onder de kerstboom leest, wens ik (wederom vanuit Uruzgan) u en de uwen een voorspoedig en gelukkig 2008 toe, een kroonjaar voor onze stichting, dat ik samen met u uitbundig hoop te vieren!

Gijs Scholtens
voorzitter

FRITZ BEHRENDT EXPOSEERT IN LEGERMUSEUM

VAN GREBBEBERG NAAR URUZGAN

door Hans van Lith (tekst) en Fritz Behrendt (tekeningen en foto)

Politiek tekenaar Fritz Behrendt vindt dat hij zijn leven dankt aan de Duitse *Stahlhelm*, die zijn vader droeg aan het Franse front in de Eerste Wereldoorlog. Toen een granaatinslag in 1916 hem en enkele kameraden bedolf bleef er onder de rand van de helm net voldoende ruimte om te ademen tot hij werd uitgegraven. De anderen droegen geen helm en stikten. Vader overleefde Verdun, de Somme, Arras en keerde in 1918 terug naar Berlijn. Daar werd Fritz in 1925 geboren. De helm heeft hij nog steeds.

Voor zijn eerste 'creatieve uitingen' gebruikte hij als driejarige de tekenstiften van zijn broer en het behang van de kinderkamer. Fritz groeide op in Berlijn. Zijn vader, oud-frontsoldaat met het ijzeren kruis en andere onderscheidingen, was lid van de Reichsbanner. Deze sociaal-democratische organisatie van ex-militairen en republikeinen met drieënhalve miljoen leden was bepaald geen bewonderaar van het opkomend nationaal-socialisme. Behrendt: "Mijn vader zei altijd: 'Wij verdedigden de Republiek. Wij hadden een vuist tegen Hitler kunnen maken, maar de oudere en bange leiders durfden de confrontatie niet aan. Anders was het wellicht gelukt het kwaad te keren.'"

Bij de laatste demonstratie van tienduizenden antifascisten in de Lustgarten – georganiseerd door de Reichsbanner – viel Hitler SA vanaf de zijkant aan. De politie keek toe. Behrendts vader had toen door dat de agenten al Hitler's kant hadden gekozen. Voor hem was het duidelijk: 'de marsroute heet oorlog'. Na de Rijksdagbrand van 1933 zag Fritz, op weg naar school, vrachtauto's vol gearresteerde mannen afvoeren: "Daarmee was het potentiële verzet onthoofd."

In 1936 reed de Führer in een open auto naar de opening van de Olympische Spelen. Langs de route stond de elfjarige Fritz Behrendt met zijn klas. "Ik kon Hitler gedurende enkele secon-

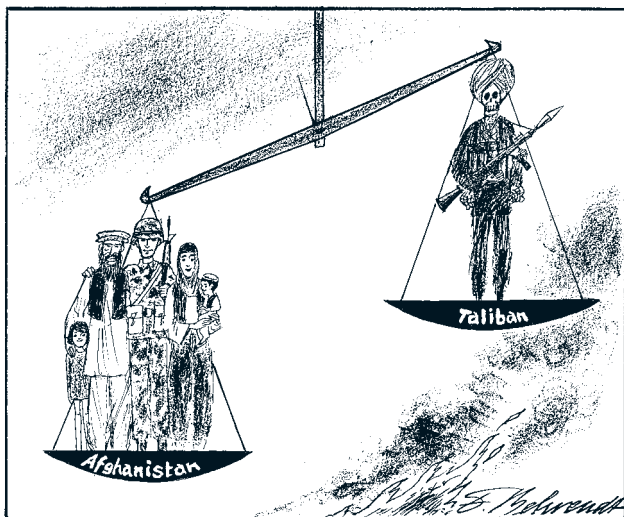

'Gospodin Fritz' met kinderen uit Srebrenica in de herbouwde school in Vozuca, waar hij met zijn stichting 'Hulp voor Bosnië' 3.000 vluchtelingen adopteerde en sindsdien begeleidt.

den goed zien. Wat mij opviel was de koude, boze blik in zijn ogen en de merkwaardige relatie tussen de samengeperste lippen en de aanduiding van een glimlach met als middelpunt de snor, die voor mij als vroege filmfan aan niemand anders dan aan Charlie Chaplin toebehoorde." Weer thuis tekende hij Hitler als ei met de kenmerken die hij al noemde en de beroemde haarlok: zijn eerste karikatuur, zijn eerste politieke tekening. Nadat zijn vader als Reichsbanner persona non grata was geworden – omdat deze organisatie na 1933 familieleden ondersteunde van 50.000 politieke gevangenen van het nazi-regime – emigreerde de familie naar Nederland. De gedecoreerde frontsoldaat van Verdun mocht zijn bezittingen meenemen. Ons land gaf het gezin een verblijfsvergunning omdat een zakenrelatie borg stond. In Amsterdam bouwden ze een nieuw bestaan op. Een huis vonden ze vlakbij het Merwedeplein, waar ook Anne Frank woonde. Fritz heeft 'dat meisje met het springerige haar' wel eens gezien in de buurt.

Grafische vuist

Eind april 1940 kochten zijn vader en hij appels op de markt. Er zaten rotte exemplaren bij en vader Behrendt gaf commentaar. "Ach, ga toch terug naar Hitler", snauwde de koopman. "Ik ben bang dat die eerder hier is", was het antwoord. Kort daarop zag Fritz een filmjournaal met Nederlandse soldaten op de fiets. Hij verkilde. Deze jongens konden toch niets uitrusten tegen het goed geoefende Duitse leger! "Als je wordt aangevallen en tegenover een agressor staat, moet je twee klappen terug kunnen geven. Nederland kon dat in 1940 niet, maar Europa had toen een vuist moeten maken." Behrendt meent dat wij deze les ook nu niet mogen vergeten.

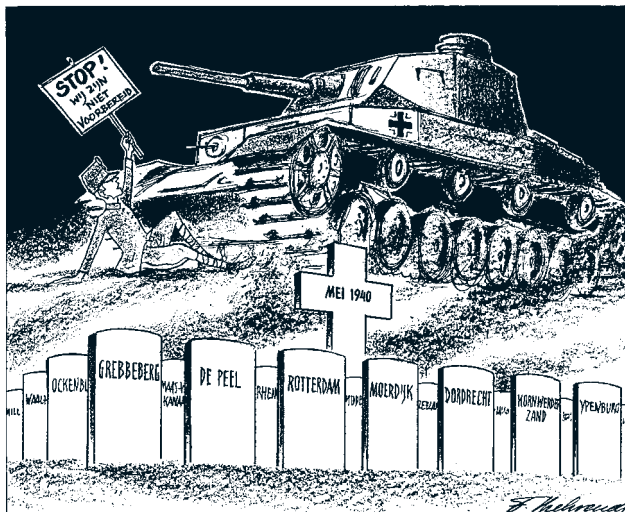
Wat het zwaarste weegt ... (2007).

In 1938 stuurde Fritz een tekening naar de kinderkrant van *Het Volk*. Deze trok de aandacht, wat leidde tot een bezoek aan Jo Spier en uiteindelijk tot een uitnodiging voor een kennismakingsgesprek met de redactie van *Het Volk* ... op 10 mei 1940. Het onderhoud vond niet plaats. Vier jaar later, in 1944, zag Fritz boven Amsterdam drie Britse vliegtuigen neerschietsen door Duitse Messerschmidts. De Engelse vliegers aan hun parachutes werden genadeloos gemित्रailleerd. Behrendt: "Verdomme, dacht ik. Als ik genoeg talent heb, ga ik tekenen om een grafische vuist te maken tegen dit soort bandieten. Het was een soort ommekeer voor mij."

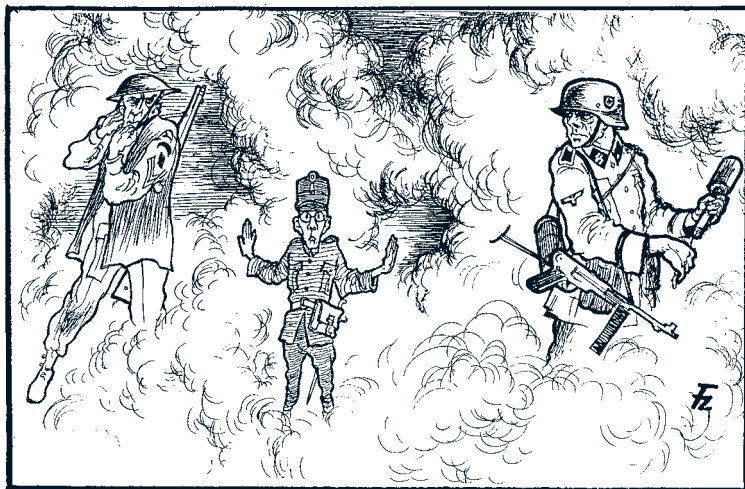
Wegens 'ondermijning van de weerbaarheid' belandde hij in april 1945 nog in de SS-gevangenis aan de Weteringschans in Amsterdam waar hij de bevrijding beleefde. Na een kortstondig verblijf als dienstplichtige in het Nederlandse leger – beëindigd door een oogblessure – vertrok hij naar Joegoslavië om dat land te helpen opbouwen. Al actief in de socialistische jeugdbeweging in ons land, werd hij daar commandant van een internationale jeugdbrigade, die wegen en spoorlijnen aanlegde. De Freie Deutsche Jugend merkte hem op en vroeg zich af wat hij als Duitse jongen dáár deed, terwijl er in (Oost-)Duitsland ook zoveel opbouwwerk was. Op uitnodiging van Honnecker ging hij – nog bezielde door socialistische idealen – naar Berlijn. Maar zijn verdediging van het Joegoslavische standpunt over onafhankelijkheid en het recht op zelfbeschikking, paste niet in de hegemonie van het Stalinisme. Hij belandde voor zes maanden in een isoleercel van een Stasi-gevangenis. Daar genas hij van elke sympathie voor het sovjetsysteem.

Doorbraak

Na zijn vrijlating en terugkeer in Nederland betekende de dood van Stalin in 1953 zijn doorbraak. Hij tekende de dictator staande als beklaagde tegenover zijn overleden of vermoorde voorgangers. De prent kwam op de voorpagina van *Het Parool*!

Herinnering aan de meidagen van 1940 (1970).

1939: "Geen zorg – wij blijven neutraal!" (1944).

Kort daarop kreeg hij een langlopend contract bij het *Algemeen Handelsblad*. Behrendt mocht vrijelijk zijn eigen overtuiging weergeven, terwijl veel andere politieke tekenaars de ideeën van hun redacties moesten uitvoeren. Zijn bekendheid groeide en buitenlandse bladen begonnen zijn internationaal getinte politieke prenten op te nemen.

Eind jaren zestig stond 'het gezag' overal ter discussie. Ook in Nederland. Een modieuze politieke kliek ontwikkelde zich. "Men tooide zich vol trots met het etiket 'links' zonder dat het blijkbaar stoorde dat ook anderen dit begrip als een vlag voor zich uitdroegen, zoals Oost-Duitse mensenjagers, Arabische moordcommando's, Russische kampbewaarders, Japanse terroristen en politiekgetinte criminelen die zich met een ideologisch jasje camouflleerden", zegt Behrendt in zijn boek *Een Europees tekenaar*. Zij vormden een dankbaar doelwit voor zijn scherpe tekenpen en dat bepaald niet tot hun genoegen! Hun verwijten gingen ook richting *Het Parool*, waarin Fritz nu publiceerde en waarin zijn tekeningen twintig jaar lang zouden verschijnen.

Ruim 20.000 tekeningen

Zijn ster rees. Overal in Europa hield Behrendt voordrachten, richtte exposities in en ontving onderscheidingen. Na de val van De Muur kwamen er weer meer contacten met het vroegere Oostblok.

De burgeroorlog in Joegoslavië trof hem bitter. Samen met de Amstelveense Rotaryclub adopteerde hij in 1997 een school in Bosnië. Geregeld gaat 'Gospodin Fritz' er kijken welke hulp nog nodig is en om met leerlingen te praten over de toekomst.

In 50 jaar heeft hij zo'n 20.000 tekeningen gepubliceerd. En hij blijft aan het werk. Omdat hij het niet laten kan en als waarschuwing: "Grote gevaren zijn lafheid en indolentie. Zij hebben ons ook in 1939 de kop gekost. Het was niet eens de kracht van Hitler, maar de zwakte van Europa die de oorzaak was van de ellende! En nu wordt de wereld bedreigd door islamitische fanatici die verwijzen naar een soera (vers) uit de Koran, waarin staat: 'Allah is groot en alle ongelovigen moeten branden in de hel', het credo van Osama bin Laden!"

In januari opent Fritz Behrendt in het Legermuseum zijn expositie *Van Grebbeberg naar Uruzgan*, waarin hij een tijdperk overbrugt en opnieuw getuigt tegen onrecht en dictatuur.

De tentoonstelling van Fritz Behrendt is vanaf 18 januari 2008 te bezichtigen in het Legermuseum.

MOBILISATIECOMPLEXEN, HEDEN EN VERLEDEN

door Sander Ruys

Mobilisatiecomplexen zoals Grave/Driehuis en Maaldrift, waar een deel van de collectie van het Legermuseum is opgeslagen, dateren van de jaren vijftig en zestig. Zij zijn noodzakelijk geworden door de toetreding van Nederland tot de NAVO in 1949 en de toezegging van Nederland om tegen 1954 vijf divisies beschikbaar te hebben, waarvan een paraat en vier mobilisabel.

Deze toezegging heeft onder meer geleid tot de bouw in 1952 en 1953 van de grote legerplaatsen: Ossendrecht, Ermelo, Nunspeet, 't Harde, Schaarsbergen, Havelte en Budel. Voor de opleg van het materieel van de op te richten mobilisabele eenheden en de opslag van munitie is in die periode gestart met de bouw van tientallen mobilisatiecomplexen en een kleiner aantal munitiemagazijnen. Daarnaast is gebruikgemaakt van bestaande militaire objecten, vooral forten en andere verdedigingswerken. Soms zijn daar moderne loodsen bijgebouwd, zoals bij Fort aan de Uppelse Dijk en het Werk aan het Bakkerskil, beide onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, en Fort Aalsmeer en Fort Purmerend, beide behorend tot de Stelling van Amsterdam.

Veel nieuwbouw

De meeste mobilisatiecomplexen en munitiemagazijnen zijn echter nieuw gebouwd, in totaal meer dan 70. Vele daarvan liggen afgelegen in landelijk gebied: in natuurgebied, zoals Austerlitz en Zeeland, of in agrarisch gebied, zoals Jaarsveld, Benschop, Maartensdijk en Odijk. Ook zijn ze te vinden in of bij een bebouwde kom, zoals Bussum, Mijdrecht, Maasland en Haatlanderdijk. Met meer dan 30 kent Noord-Brabant het grootste aantal. In Groningen, Friesland en de Achterhoek zijn geen mobilisatiecomplexen en munitiemagazijnen gebouwd en in Drenthe, Overijssel en Limburg slechts enkele, een deel daarvan, zoals Ruinen, pas nadat de bondgenootschappelijke verdediging van de IJssel en de Rijn naar het oosten was opgeschoven. Die verschuiving en met name de taak van het 1e Legerkorps bij de verdediging van de Noord-Duitse Laagvlakte heeft tot gevolg gehad dat ook in Duitsland complexen in gebruik zijn genomen.

De nieuw gebouwde mobilisatiecomplexen ontlopen elkaar niet erg in grootte en indeling. Sommige zijn echter klein, zoals Dongen en Langenboom, en sommige zijn aanmerkelijk groter, zoals Soesterberg en Schaarsbergen. Een deel van de complexen is gebruikt als voorraadmagazijn, zoals Lettele. Enkele werden (deels) voor andere doeleinden in gebruik genomen, zoals Huijbergen waar wielvoertuigen worden beproefd. Gedurende de Koude Oorlog is er in de mobilisatiecomplexen nimmer voldoende loodsruimte geweest om al het materieel binnen op te leggen. Er is steeds sprake is geweest van opleg in de buitenlucht. Dat komt uiteraard het materieel niet ten goede. Daarom

GMC en YK 616 kipauto's van het mobilisabele 103 Geniebataljon op 5 juli 1985 in buitenopslag op het mobilisatiecomplex Maaldrift. (Foto: Wim den Dunnen)

kwam vooral het minder kwetsbare materieel, zoals vrachtauto's en aanhangwagens, voor buitenopleg in aanmerking.

Gemechaniseerde eenheden

Grave/Driehuis is een complex dat geschikt is voor de opleg van gemechaniseerde eenheden. Zo'n complex kenmerkt zich onder meer door een wegennet waarin een circuit is opgenomen, zodat binnen de hekken rondjes gereden kunnen worden. Slechts een deel van die complexen is gebruikt voor de opleg van mobilisabele tankeenheden. Naast Grave/Driehuis zijn dat Venraij/IJsselstein, Alverna, Soesterberg, Schaarsbergen, Oude Molen, Harskamp, Loenen en Wilp/Klarenbeek. In Grave/Driehuis bevinden zich aan de beide lange zijden van het circuit vier grote loodsen. Elke loods kan de tanks en nog wat andere voertuigen van een eskadron herbergen. Omdat een tankbataljon meestentijds uit vier eskadrons heeft bestaan, is het complex geschikt voor de opleg van twee tankbataljons. Gedurende de Koude Oorlog zijn in Grave/Driehuis onder meer opgelegd geweest: het 12e Tankbataljon en daarna het 57e Tankbataljon, maar ook de 12e Afdeling veldartillerie.

Opheffen mobilisatiecomplexen

Na de val van de muur en de omvorming van de Koninklijke Landmacht tot een beroepsleger is het bergafwaarts gegaan met de mobilisatiecomplexen. Sinds de resterende mobilisabele eenheden na 1999 zijn opgeheven, zijn nog maar enkele complexen in gebruik.

vervolg op pagina 11

VRIENDENDAG 2007 IN GRAVE

GEHEIMZINNIG MUSEUMDEPOT EN NAT VESTINGSTADJE

door Hans van Lith (tekst en foto's)

Lekker struinen en op je gemak voertuigen, geschut en andere museumstukken bekijken en fotograferen. Dat kenmerkte de Vriendendag in het mobilisatiecomplex te Grave, waar een van de depots van het Legermuseum is gevestigd. 110 vrienden en introducés – een record! – hadden ingeschreven. Een flink aantal maakte 's middags onder begeleiding van gidsen een wandeling door het verregende vestingstadje Grave.

“De mobilisatiecomplexen hebben iets geheimzinnigs, ze liggen vaak afgelegen en zijn goed beplant”, vertelde Sander Ruys – oud-secretaris en vooral Vriend onder de Vrienden – later aan de gasten. Dat hadden verschillende mensen inmiddels al ervaren toen ze de plaats van samenkomst probeerden te bereiken en nog wel eens verkeerd reden ...

Snerpend fluitje

In een van de hallen heette bestuurslid Bart Richters de bezoekers welkom. Het snerpemde fluitje, waarmee hij van tijd tot tijd de aandacht vroeg, zal de vrienden lang in gedachten blijven. Uitstekend verzorgd met koffie en cake, en al voorzien van twee stroopwafels voor de terugreis, luisterde de groep naar uiteenzettingen van directeur collectie Dirk Staat over de museumdepots in Grave en Maaldrift en van Sander Ruys over de mobilisatiecomplexen van de Koninklijke Landmacht (zie pagina 6). Daarna gingen de gasten op pad om individueel de loodsen te bezoeken waar materieel van het Legermuseum staat opgeslagen. Een duidelijke plattegrond van het complex wees de weg en ter plaatse waren medewerkers van het museum aanwezig om uitleg te geven. Het aanbod was veelzijdig. Van een mitrailleur uit 1874, een negentiende eeuwse Cochrans Canon (zie pagina 11) en

Natte wandeling door historisch Grave.

hospitaalwagens voor paardentraction uit de Eerste Wereldoorlog tot een jeep van prins Bernhard, een unieke Duitse V2 en een PRTL (Pantser Rups tegen Luchtdoelen) uit de Koude Oorlog. De opzet van de dag bleek een schot in de roos. Alleen of in groepjes verkenden de vrienden op hun gemak de opslagplaatsen, fotograferden details van het materieel, raakten in discussie met elkaar of met de deskundigen van het museum. Tot het snerpemde fluitje van Richters allen terugriep naar de aankomsthal voor de lunch.

Aan het einde van de ochtendbijeenkomst daverde in volle vaart een 'pruttel' (PRTL) voorbij, waarbij een martiale figuur boven de koepel uittorende. Na enkele imposante rondjes klom de man in uniform uit de koepel en ontpopte zich als Uruzganveteraan majoor Gijs Scholtens, voorzitter van de Vrienden van het Legermuseum.

vervolg op pagina 15

Demonstratie van een PRTL ofwel 'pruttel' met voorzitter Gijs Scholtens in de koepel.

BEZOEK AAN HET HEERESGESCHICHTLICHES MUSEUM IN WENEN

ROEMRIJKE MILITAIRE VERLEDEN VAN

door Ard van der Steur (tekst) en Ed Coumans (foto's)

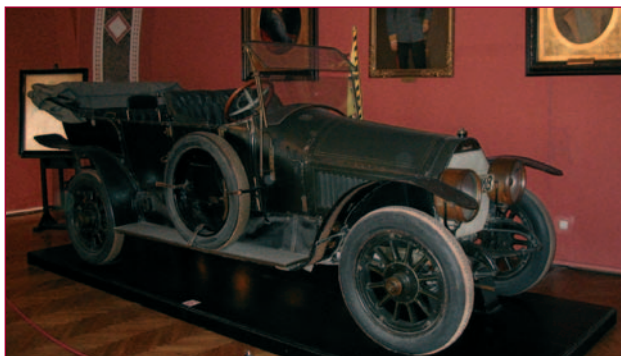
In het revolutionaire jaar 1848 werd besloten een militair complex te bouwen ten zuidoosten van Wenen, dat niet alleen was bedoeld voor het herbergen van militairen en wapens maar ook uitdrukkelijk werd beoogd als een militair museum. Het zou mij niet verbazen als het Heeresgeschichtliches Museum daarmee het oudste legermuseum in Europa is dat nog gevestigd is in het originele gebouw.

Het museum bevindt zich op loopafstand van het Südbahnhof in een aantrekkelijk park. Het in gotisch-byzantijnse stijl opgetrokken gebouw, dat luistert naar de naam Arsenal, blijkt al bij binnenkomst ongeschikt als opslagplaats voor wapens en munitie. De centrale hal (Feldherrnhalle) is namelijk uitgerust met 56 levensgrote marmeren beelden van beroemde veldheren uit de roerige Habsburgse krijgsgeschiedenis. In de 'hall of fame' op de eerste verdieping zijn fresco's aangebracht die een indruk geven van de beroemdste veldslagen. Dit deel van het gebouw was dan ook vanaf het begin bedoeld om de wapencollectie van het keizerlijke hof in onder te brengen en dat verklaart de pracht en praal. Het gebouw was uiteindelijk in 1872 gereed, maar werd pas in 1891 door Keizer Frans Jozef bij zijn eerste bezoek officieel geopend. Bijzonder is in mijn ogen dat de verzameling dus al in de negentiende eeuw werd begonnen, terwijl ook tijdens en na de Eerste Wereldoorlog actief stukken aan de collectie werden toegevoegd. Helaas raakte een deel van de collectie verloren in 1944 door Amerikaanse bombardementen, maar van die schade is nu in ieder geval niets meer te merken.

Drie collecties

Het museum bestaat ten eerste uit het centrale gebouw dat de krijgsgeschiedenis van de Habsburgers en later de Republiek Oostenrijk in beeld brengt. Ten tweede zijn naast het gebouw twee artilleriehallen te bezoeken waar een deel van de uit 550 stuks bestaande collectie artillerie tentoon is gesteld en ten slotte is er buiten ook nog een tankverzameling.

Het museum is indrukwekkend. Zowel de opzet als de presentatie van de collectie is een lust voor het oog. Natuurlijk ontbreken de uniformen, wapens en medailles niet, maar er is ook veel

De auto waarin de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger aartshertog Franz Ferdinand werd doodgeschoten in Sarajevo.

De ingang van het Arsenal, het Heeresgeschichtliches Museum in Wenen.

aandacht voor onder meer schilder- en prentkunst. Ten tijde van ons bezoek was er bovendien nog een kleine expositie over de speciale troepen (Jagdkommando) van Oostenrijk. De tentoongestelde prenten zijn allemaal origineel en geen reproducties, zoals vaak het geval is in andere vaste collecties van musea. De schadelijke invloed van daglicht op de prenten wordt voor een groot deel tegengegaan door het gebruik van mooi vormgegeven prentenmolens met omklapbare bladen. Mijn reisgenoot die verzamelaar van prenten is, was alleen al hierdoor zeer enthousiast.

Jacob de Gheijn

De eerste hal behandelt de periode van de Dertigjarige Oorlog tot en met prins Eugenius van Savoye. De zeldzaam complete collectie prenten van Jacob de Gheijn over de behandeling van musket en lans trekt mijn bijzondere aandacht. Ook de daden van de briljante veldheer generalissimus Albrecht Wallenstein krijgen hun verdiende aandacht. Een mooie collectie buitgemaakte Turkse wapens, wapenrokken en een Turkse veldtent completeren deze periode. De achttiende eeuw is het onderwerp van hal 2. Keizerin Maria Theresa slaagde er met enkele militaire campagnes in de macht van de Habsburgers in de regio te herstellen. De derde hal behandelt de strijd van Oostenrijk tegen het revolutionaire Frankrijk en vervolgens de legers van Napoleon. Bijzonder in deze hal is de Franse observatieluchtballoon uit de periode 1794-1799. Ook hier ontbreken vaandels, wapens, uniformen en schitterende zilveren en gouden voorwerpen niet. De vierde hal brengt generaal Radetzky en zijn succesvolle marsen onder de aandacht. Wij kunnen het beroemde deuntje daarbij niet onderdrukken.

OOSTENRIJK

Tienponder mortier uit de belegeringsartillerie van prins Eugénus van Savoye (begin achttiende eeuw).

Indrukwekkend is de hal die gewijd is aan aartshertog Franz Ferdinand die in 1914 in Sarajevo werd vermoord. Het gruwelijke gevolg van die moord is bekend. Te zien is de auto met kogelgaten waarin Franz Ferdinand en zijn vrouw Sophie tijdens de aanslag zaten. De met bloed bevelkte kleding van de aartshertog en de bank waarop hij stierf nemen een centrale plaats in deze hal in. Een groot aantal eigendommen van de aartshertog geeft een interessante inkijk in het leven van de troonpretendent van de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie uit die tijd. De volgende zaal is gewijd aan de Eerste Wereldoorlog en het einde van de Habsburgse monarchie in 1918. Men kan op de gratis audiogids de abdicatierede van de keizer beluisteren. Kanonnen, rijdend materieel en delen van forten zijn in dit deel van de tentoonstelling de blikvangers. Terwijl aan het plafond een authentiek vliegtuig ook niet ontbreekt. Ten slotte krijgt de bezoeker een goed beeld van de republiek en de tijd na de Anschluss in 1938. Daarbij worden uitstekende videofilms vertoond en ook de tentoongestelde materialen zijn zeer interessant. Ook hier een bijzondere plaats voor de bank waarop kanselier Dolfuss in 1934 stierf. Niet eerder werd mij zo duidelijk dat ook in Oostenrijk het onrecht uit 1919 (Verdrag van Sant-Germain) hevig werd gevoeld en dat de Oostenrijkers toen al aansluiting wenselijk achtten bij Duitsland, dat evenwel door de geallieerden werd verboden. Het laatste deel van het museum is gewijd aan de krijgsverrich-

Reconstructie van een Turkse tent (otâgh), begin achttiende eeuw buitgemaakt.

Een Franse observatieluchtballon. Deze ballon viel in Oostenrijkse handen na de slag bij Würzburg, 3 september 1796.

tingen door de Oostenrijkse marine uit de tijd dat de haven van Triëst nog tot het Habsburgse rijk behoorde. Schitterende schilderijen, scheepsmodellen en een deel van een onderzeeër uit de Eerste Wereldoorlog geven een goed beeld van het korte bestaan van de keizerlijke marine.

Uitstekende bestemming

De manier waarop het museum is ingericht, de keuze van onderwerpen en de benadering hiervan met alle mogelijke kunstvormen leidt ertoe dat dit museum ook voor mensen die niet direct gegrepen zijn door uniformen, wapens en kanonnen een uitstekende bestemming is. Het is te hopen dat het nieuwe Defensiemuseum in Nederland aan dit museum een voorbeeld neemt. Ten tijde van mijn bezoek werd het museum gebruikt voor de uitreiking van de militaire sportmedailles door de minister van Defensie waardoor wij niet alleen de historische uniformen, maar ook de huidige uniformen van het Bundesheer aan een nader onderzoek konden onderwerpen. Vermeldenswaardig is voorts dat vrijwel naast het museum een voormalig poortgebouw staat waarin zich een uitstekend restaurant bevindt dat goede (en grote) wienerschnitzels serveert met lekker bier. Na een paar uur genieten in dit mooie en aantrekkelijke museum hebt u dat wel verdiend. De militair-historische boog kan immers niet altijd gespannen zijn.

Heeresgeschichtliches Museum, Arsenal, 1030 Wenen, geopend zaterdag-donderdag 9-17 uur, www.hgm.or.at.

MEER OOSTENRIJKSE MILITAIRE BEZIENSWAARDIGHEDEN

Bent u toch in Wenen, sla dan de Hofjagd- und Rüstkammer van het Kunsthistorisches Museum niet over. Hier vindt u vele kunstzinnig bewerkte harnassen en wapens. Een andere tip is het Zeughaus in de stad Graz, een opmerkelijke militaire collectie in het oude arsenaal. Vergeet de prachtige catalogus niet. (red.)

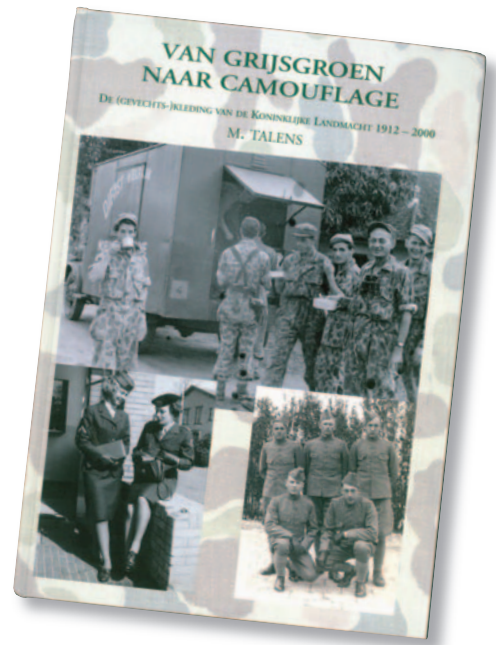
VAN GRIJSGROEN NAAR CAMOUFLAGE

door Hans van Lith

Sommige boeken boezemen ontzag in. Zo ook het standaardwerk *Van Grijsgroen naar Camouflage. De (gevechts)kleding van de Koninklijke Landmacht 1912-2000* door Martien Talens.

“Het staat in Talens”, schreef directeur Gert Groenendijk van het Legermuseum in zijn Ten Geleide. Daarmee bracht hij het boek in zijn genre terecht op gelijk niveau met wat de Van Dale is op taalgebied. In 22 hoofdstukken en een aantal bijlagen – waarbij prachtig verzorgde afbeeldingen in kleur – bracht Talens alles bij elkaar op het terrein van de kleding van Jan Soldaat (en zijn meerderen) in een periode van bijna 90 jaar. En juist in die jaren, waarin twee wereldoorlogen vielen en Nederland betrokken was bij vredesoperaties in uiteenlopende gebieden, maakte de (gevechts)kleding een stormachtige ontwikkeling door. Je vindt het terug in Talens’ boek. Tot in de kleinste details en rijk geïllustreerd. Niet alleen met foto’s en tekeningen, maar ook met advertenties van kleermakerijen, met wervingsaffiches, met prentbriefkaarten.

In *Van Grijsgroen naar Camouflage* vindt de lezer precieze afbeeldingen en maten van de patjes met rangonderscheidingstekens van de Geneeskundige Dienst Milva. Maar ook die van de veldjas met kraagemblemen voor veldpredikers en aalmoezeniers tussen 1916 en 1940. Buitenissige voorbeelden? Inderdaad, maar ze duiden de volledigheid van het boek aan.

Want vanzelfsprekend staan van alle andere landmachtonderdelen ook de uniformen, de schoenen, de onderkleding, de jassen enzovoort van voor de Eerste Wereldoorlog tot de eeuwwisseling beschreven. Tien jaar lang heeft Martien Talens eraan gewerkt. Het resultaat is er ook naar!

Van Grijsgroen naar Camouflage ligt in de winkel van het Legermuseum.

Van Grijsgroen naar Camouflage. De (gevechts)kleding van de Koninklijke Landmacht 1912-2000, door Martien Talens, uitgave van het Legermuseum te Delft. ISBN 978 90 70793 30 2. Prijs € 49,90.

WERKEN AAN HET JUBILEUM

door Hans van Lith

Er zijn niet steeds mijlpalen te melden, maar de voorbereidingen voor het jubileum ‘60 jaar Vrienden’ op 26 april 2008 gaan gestaag door. De contouren van de viering tekenen zich steeds duidelijker af.

Er wordt hard gewerkt aan de invulling van de dag, vooral aan het definitieve programma en het versterken van de inwendige mens. Omdat er nog verscheidene mogelijkheden worden onderzocht, is hierover op dit moment weinig te zeggen. Voor de tentoonstelling van collecties van Vrienden, is een achttal aanmeldingen binnengekomen. De geïnteresseerden zijn inmiddels bezocht en er wordt een keuze gemaakt. Waarschijnlijk kunnen degenen die niet in het jubileumjaar aan bod komen, hun verzameling op een later tijdstip tonen. Het Legermuseum is bereid de productie van het jubileumboek op zich te nemen, volgens de opzet die de Vrienden voor ogen staat. Er is een redactiecommissie gevormd,

waarin twee bestuursleden van de Vrienden en twee deskundigen van het museum zitting hebben. Het boek verschijnt in april 2008.

Nieuwe Vrienden maken

In het jubileumjaar wil het bestuur een extra inspanning doen om het aantal Vrienden flink uit te breiden. Zo wordt enerzijds de belangstelling voor de militaire geschiedenis bevorderd en anderzijds kan er financieel meer worden bijgedragen aan de collectie van het Legermuseum. Daarom doet het bestuur graag een beroep op alle Vrienden! Nu vindt niet iedereen het prettig ‘wervend’ aan te kloppen bij familie en bekenden. Het voelt wellicht gemakkelijker zijn of haar partner aan te melden voor het gezinslidmaatschap of een cadeaubon voor een jaar donateurschap van de Vrienden weg te geven. In de hoop natuurlijk dat de ontvanger dit het daaropvolgende jaar voortzet. Onze website www.vriendenlegermuseum.nl zegt er meer over.

COCHRANS ONGEWONE KANON

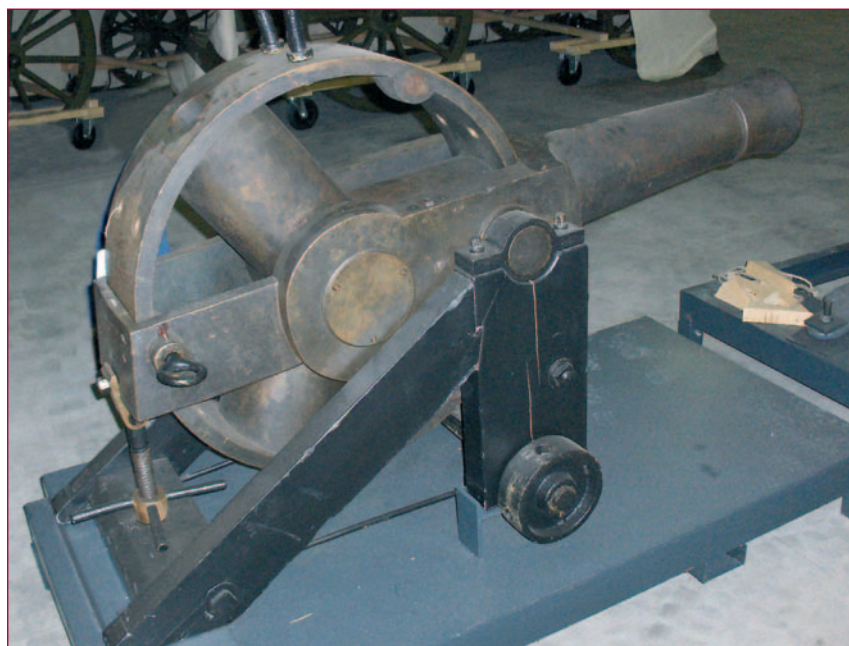
door Ron Knip (tekst en foto's)

Tijdens de Vriendendag in Grave had ik het genoegen namens het Legermuseum in loods 8 (karren, wagens, oud geschut en de Vr's) bezoekende Vrienden te ontvangen en vragen te beantwoorden. Dat ging aanvankelijk wel redelijk totdat een tweetal bezoekers vroeg hoe dat 'rare bronzen revolverkanon' zou zijn afgevuurd. Dat was een probleem!

Gelukkig kwam er snel hulp van voertuig- en geschutsrestaurator Peter Mulder. Jaren geleden had hij dit kanon al eens onder handen gehad en toen vastgesteld dat iedere kamer beschikte over een zundgat aan de rechterzijde (in de schootsrichting gezien). Zodra een geladen kamer voor de loop stond en verrendeld was met de ringstift aan de achterkant van het rechter affuitbeen, stond het zundgat met een schuin geboord kanaaltje in verbinding met een soort kruitpan op datzelfde been. De kanonnier strooide wat fijn buskruit in die pan en stak dat aan met een lontstok. Via het kanaaltje bereikte de vlam van het ontbrandende kruit de hoofdloading en het schot werd gelost. Op deze wijze was een relatief hoge vuursnelheid mogelijk, want terwijl het kanon gericht werd, kon de volgende kamer

reeds geladen worden en na het schot door de los insteekbare handspaken achter de loop worden gedraaid. Het systeem had vooral voordelen voor de verdediging van vestingen en het wapen kon in een kleine ruimte worden opgesteld. Links en rechts van de kruitpan zijn twee schroefdraadgaten aanwezig, waarmee mogelijk een vuursteen- of zelfs een percussieslot gemonteerd zou kunnen zijn geweest. Hierover is echter niets bekend. Het systeem is ontworpen en gepatenteerd door de Amerikaan John Webster Cochran (1811-1873), op wiens naam maar liefst 25 patenten staan, waaronder diverse voor handvuurwapens met een horizontaal roterende cilinder.

Hoe het wapen in Nederland terecht is gekomen, is niet bekend. Wel staat vast dat de Staat der Nederlanden het in 1847 heeft overgenomen van de Haagse firma L.J. Enthoven tegen de waarde van oud brons. Het heeft daarna de 'modelzaal' van de Constructiewinkel te Delft gesierd en is uiteindelijk in de collectie van het Legermuseum beland. In de bewapening is het dus nooit geweest.

Detail van de afvuurinrichting: uiterst links de omhoog staande kamer en op de affuitarm de (verweerde) kruitpan.

Cochrans kanon (inv.nr. 006865) in loods 8 tijdens de Vriendendag te Grave.

vervolg van pagina 6 (Mobilisatiecomplexen)

Sommige zijn of worden met de grond gelijk gemaakt en teruggeven aan de natuur of zijn een woonwijk geworden, zoals Uitgeest Zuid, terwijl bijvoorbeeld Mijdrecht en Haatlanderdijk zijn opgenomen in het bedrijventerrein waarop ze al lagen. Hoogland dat in een voormalig verdedigingswerk ligt, is bestemd voor de bouw van een ziekenhuis. Een groot aantal complexen is overgedragen aan het ministerie van Landbouw. Wat met 52 complexen en oefenterreinen gaat gebeuren, kan worden gevolgd op www.ontwikkelingmilitaireterreinen.nl.

Voor wie meer wil weten is de website www.forten.info.nl interessant die onder 'catalogus' een – overigens niet volledig – overzicht bevat van de Koude-Oorlogmagazijnen, met in veel gevallen een koppeling naar Google Earth. De geïnteresseerde kan ook zelf op zoek gaan met Google Earth. Als bijvoorbeeld op een ooghoogte van zes tot tien kilometer over Noord-Brabant wordt gesurfd, is het door het opvallende wegen- en bebouwingspatroon niet moeilijk de nieuw gebouwde complexen te vinden. Een eenvoudig begin is Heesch.

KRUISBOGEN DOOR DE EEUWEN HEEN

ALLEEN OP KETTERS SCHIETEN

door Harm Stevens

De kruisboog bestaat inmiddels zo'n 31 eeuwen. De Chinezen kenden het wapen al ruim 1.000 jaren voor het begin van onze jaartelling. Halfweg de middeleeuwen neemt het gebruik van de kruisboog in Europa een hoge vlucht. Zeer tegen de zin van de adel. Gebruik tegen christenen wordt enige tijd verboden. Vanaf de zestiende eeuw verdringt het vuurwapen geleidelijk de kruisboog. Toch wordt er nog steeds mee geschoten, maar dan vooral om tradities in ere te houden.

Voor het eerst duikt de kruisboog op in bronnen uit het jaar 1100 v. Chr. in China. Van omstreeks 399 v. Chr. zijn er Griekse beschrijvingen van een belegeringswapen dat op een kruisboog lijkt, de *gastrophetes* (buikspanner). Flavius Vegetius, de schrijver van een boek over oorlogvoering, schreef omstreeks 400 n. Chr. over militaire eenheden die met kruisbogen werden uitgerust. De soldaten over wie Vegetius schreef, zijn waarschijnlijk uiterst sporadisch en uitsluitend als hulptroepen ingezet. Wel gebruikten de Romeinen de ballista, veldgeschut van dezelfde vorm als de kruisboog.

Over het gebruik van de kruisboog in de vroege middeleeuwen is weinig bekend. In de negende en tiende eeuw werd het wapen echter ingezet. Diverse bronnen tonen dit aan, zowel archeologische vondsten als verslagen van gevechten. Zo zijn in het werk van de kroniekschrijver Haimo von Auxerre († 855) afbeeldingen te vinden van kruisbogen met een lange houten

12

Het spannen, plaatsen van de kluit en het aanleggen van de Italiaanse kluitboog. (Gravure uit Stradanus, 1578)

Belegeringsscene waarbij beide partijen de kruisboog als langeafstandswapen gebruiken. De belegeraar heeft een spangordel om zijn middel. (Miniatur, Frankrijk, omstreeks 1240)

zuil (het onderdeel dat de schutter in zijn handen houdt) en eenvoudige trekkermechanismen. Vanaf de elfde eeuw werden kruisbogen steeds vaker bij schermutselingen en zwaardere gevechten gebruikt. Aangetoond is dat bij de eerste kruistocht (1096-1099) de kruisboog als afstandswapen diende. Men was zich bewust van het grote voordeel van dit wapen: vanuit dekking kon er probleemloos mee worden gericht en geschoten.

Verboden wapen

De adel zag de kruisboog als een bedreiging voor de eigen machtspositie, want de 'gewone' man was in staat om een edelman te doden. Een bout (pijl) uit een kruisboog kon het harnas van een edele doorboren. In 1139 werd tijdens het tweede Lateraanse concilie het gebruik van de kruisboog tegen christenen verboden. Met het wapen mocht voortaan alleen nog op ketters worden geschoten. Toen koning Richard I Leeuwenhart, zelf een groot voorstander van dit afstandswapen, bij de belegering van de burcht Chaluz in 1199 door een bout werd getroffen en stierf, werd dit gezien als een godsoordeel.

In de dertiende eeuw veranderde er veel aan de constructie van de kruisboog. Door de komst van de spangordel en de voetbeugel nam de spankracht van het wapen aanzienlijk toe.

Een schutter poseert met een kruisboog. Te zien is hoe met de losse arm (dus niet steunend in de zij) op de schijven wordt geschoten. Aan de voeten van de schutters staan kistjes met bouten. Toeschouwers volgen de wedstrijd vanachter een hek.

De pees kon aan de riemhaak van de spangordel, die de schutter om zijn middel droeg, worden gehangen en worden gespannen door de voetbeugel aan het einde van de kruisboog naar beneden te trappen.

Kruisboogschutters werden niet alleen ingezet voor de verdediging van burchten, ze dienden vanaf de dertiende eeuw ook vaker op de wallen van steden. Stadsbesturen stimuleerden het gebruik van kruisbogen. Omstreeks 1300 vestigden de eerste schuttersgilden zich als militaire verenigingen vooral in steden in Noord-Frankrijk, de Noordelijke Nederlanden, Vlaanderen en Brabant. Veel burgers sloten zich bij schutterijen aan.

Oorlog en jacht

Bij de adel en welgestelde personen was de kruisboog erg populair voor de jacht op groot wild. De jager kon zelfs gebruikmaken van de kruisboog als hij onder bomen, rotsen, in de schaduw of op krappe plekken zat waar de pees van een lange boog niet meer volledig kon worden uitgetrokken of langer gespannen moest worden gehouden. Bovendien zou de jager door het spannen van de boog het wild opschrikken of verjagen. De kruisboog kon schietklaar worden meegenomen en meteen op elke willekeurige plek worden afgeschoten.

In de vroege gotiek werd dezelfde kruisboog gebruikt voor oorlog en de jacht. Uit het jachtboek van Petrus de Crescentis (1233-1321) blijkt dat er wel speciale jachtbouten bestonden. Pas tijdens de bloeitijd van de gotiek werden specifieke jachtwapens gemaakt. Ze zijn meestal lichter en smaakvoller vormgegeven dan de oorlogswapens. Gevorkte bouten of stompe stootbouten werden voor de vogeljacht gebruikt, boutpunten met weerhaken voor groter wild en stompe stootbouten voor klein wild. In de

oorlog werden gewone boutpunten gebruikt. Deze moeten in grote hoeveelheden geproduceerd zijn en zijn vandaag de dag in grote aantallen in (museum)collecties aan te treffen.

Schuttersfeesten

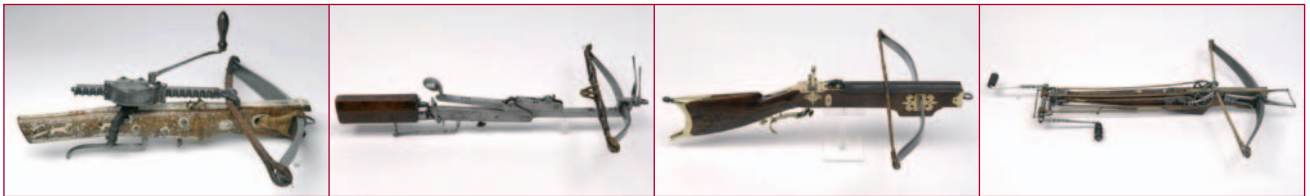
Langeafstandswapens speelden een doorslaggevende rol op het slagveld in de veertiende eeuw. Effectief gebruik van de kruisboog vergde gedegen oefening. Vaak werd een deel van de stadsgracht of een veld even buiten de stadsmuur als schietterrein gebruikt. Meestal waren de wapens privébezit. Soms waren ze eigendom van de stad en werden ze door het stadsbestuur beheerd en bewaard in een tuighuis en eventueel uitgereikt aan de leden van schuttersgilden.

Burgers oefenden regelmatig, ook om deel te nemen aan wedstrijden. De wedstrijden en de bijbehorende schuttersfeesten verenigden lieden uit verschillende streken. Zo organiseerde de stad München in 1486 een groot toernooi waarvoor schutters uit de Duitse vorstendommen, Zwitserland, de Nederlanden en het stroomgebied van de Donau waren uitgenodigd.

Er bestonden twee schietdisciplines: het schieten op een schijfdoel en het schieten op de vogel. Op de uitnodiging van het toernooi in München is sprake van een doel met een diameter van 121 tot 181 millimeter. De lengte van de schietbaan bedroeg kennelijk 115 tot 126 passen. De schutters moesten staand en

Midden-Europese kruisboog (halbe Rüstung) met kenmerkende afgeronde zijkanen van de zuil, omstreeks 1600 (inv.nr. 11465). Het wapen is voorzien van een afzonderlijke spanner met tandheugel, een gereedschap dat dient om de boog te spannen. Daartoe wordt aan de zwengel gedraaid. Door tandwielen beweegt de tandheugel met de in de pees gehaakte klauwen naar achter tot de pees in de inkeping van de tuimelaar kan worden gelegd. De spanner wordt vervolgens van het wapen gehaald om een schot te lossen. (Foto: Casper van Bruggen)

Enkele fraaie exemplaren uit de kruisbogencollectie van het Legermuseum. (Foto's: Casper van Bruggen)

uit vrije hand schieten. De mouw diende duidelijk los van de wambuis te zitten, zodat de schutters niet vals konden spelen door een steun tussen elleboog en zij te plaatsen. Op iedere bout werd de naam van de schutter geschreven ter voorkoming van vergissingen.

De wedstrijdprestaties van de schutters zijn indrukwekkend te noemen, want in de vijftiende eeuw werden in verschillende Zuid-Duitse plaatsen bij wedstrijden schietafstanden van maar liefst 110 tot 135 passen voorgeschreven. Bij deze evenementen werd op doelen geschoten, waarvan de schijf vanaf twaalf duim (circa 30 centimeter) steeds in omvang afnam. In 1504 bedroeg de wedstrijdsschijf in Zürich nog maar twaalf centimeter.

De trefzekerheid van de kruisboog nam aanzienlijk toe met de komst van het meerassige slot met trekversneller met draad. Dit slotmechanisme droeg bij aan een betere stabiliteit, doordat slechts minimale druk op de trekker nodig was. In 1538 werd in Büdingen op een afstand van 70 meter op een schijf geschoten met een spiegel diameter van vijftien centimeter. Elke schutter mocht 24 schoten met losse arm afvuren. De winnaar van deze schietwedstrijd trof de schijf dertien keer.

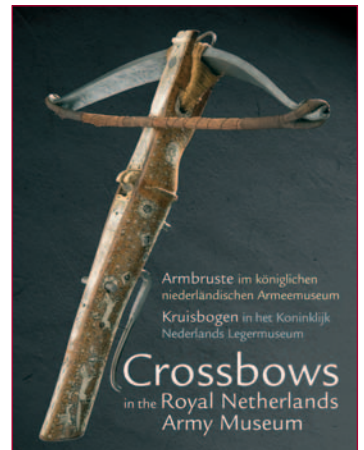
Vitale traditie

Geïnspireerd op het gebruik uit de oudheid om met pijl en boog op een fladderende levende vogel te schieten die aan het uiteinde van een stok was vastgebonden, ontstond het zogenaamde papegaaischieten, dat wil zeggen het schieten op een nabootsing van een vogel geplaatst op een hoge paal. Hierbij werd verticaal of diagonaal geschoten. Het papegaaischieten verspreidde zich vanuit Savoye naar het noorden en won al gauw terrein langs de Kanaalkust. Het doel had per regio een andere naam: papegaai, vogel of adelaar.

Ook in Saksen was deze sport razend populair. Wedstrijden konden meerdere dagen duren. De bont beschilderde vogel was van hout gemaakt en leek op de Duitse rijksadelaar, hij had een

afmeting van viermaal tweeënhalve meter en woog 90 kilogram. De vogel kon uit 50 delen bestaan; elk deel vertegenwoordigde een geld- of reële waarde waar de doeltreffende schutter recht op had. Het doel werd op een hoogte van 42 meter aan een mast bevestigd en vanaf een afstand van 30 meter beschoten. In Zuid- en West-Europa, Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden werden in de veertiende en vijftiende eeuw talrijke gilden opgericht ter verdediging van de stad. Die gilden kregen bijzondere rechten van het stadsbestuur dat ze ook grond kon toewijzen. De feesten waar ieder jaar een schutterskoning werd uitgeroepen, waren een belangrijk sociaal evenement.

Veel schuttersgilden stapten in de loop van de zestiende eeuw over op het vuurwapen. Door de Dertigjarige Oorlog hielden veel schuttersgilden in Duitsland op te bestaan. In Frankrijk zorgde de Revolutie voor het opheffen van veel verenigingen. Maar in Noord-Italiaanse steden is het kruisboogschieten ook tegenwoordig nog een vitale traditie.

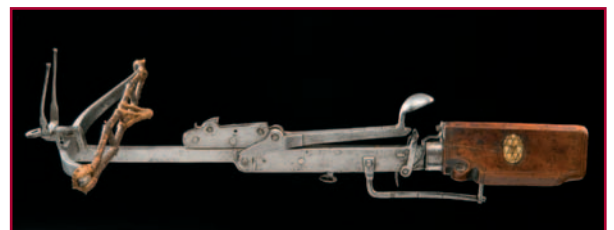

De catalogus behorende bij de tentoonstelling over kruisbogen die nog tot half maart 2008 loopt in het Legermuseum.

Dit artikel is een bewerking van een tekst door Jens Sensfelder. Dit verhaal is te vinden in de catalogus van de nieuwe kruisbogtentoonstelling in het Legermuseum.

KOGELS SCHIETEN

Kogel- en kluitbogen hebben een belangrijk voordeel ten opzichte van kruisbogen waarmee bouten (pijlen) worden verschoten: de projectielen kunnen eenvoudiger worden gemaakt en meegevoerd. Daardoor hoeven verschoten projectielen niet meer te worden gezocht om ze te kunnen hergebruiken zoals dat bij bouten wel gebeurt. De lichte kogel- of kluitboog is vooral geschikt voor de jacht op vliegend en klein wild, omdat de verschoten kluiten of stenen het lichaam, de vacht of de veren van de fragiele jachtprooi bij het treffen aanzienlijk minder beschadigen dan een treffer met een zware jachtbout. Kogel- of kluitbogen voor de jacht zijn sinds het begin van de zestiende eeuw in gebruik. Deze wapens beschikken over een pees die in tweeën gesplitst is met een kogelhouder of een netje voor het projectiel. Vroege kogelbogen lijken nog sterk

Duitse kogelboog (Kugelschnepper), Zuid-Duitsland, eerste helft zeventiende eeuw (inv.nr. 12779).

op de kruisbogen waarmee bouten worden afgeschoten. Aan het eind van de zestiende eeuw ontstaan de Duitse en Italiaanse kluitboog (Kugelschnepper en balestrino). De Duitse kluitboog heeft een stalen zuil met een geïntegreerd trekker- en spanmechanisme. Een korte houten kolf vormt het uiteinde van de zuil.

KRUISBOGEN SMAAKVOL GEËXPOSEERD

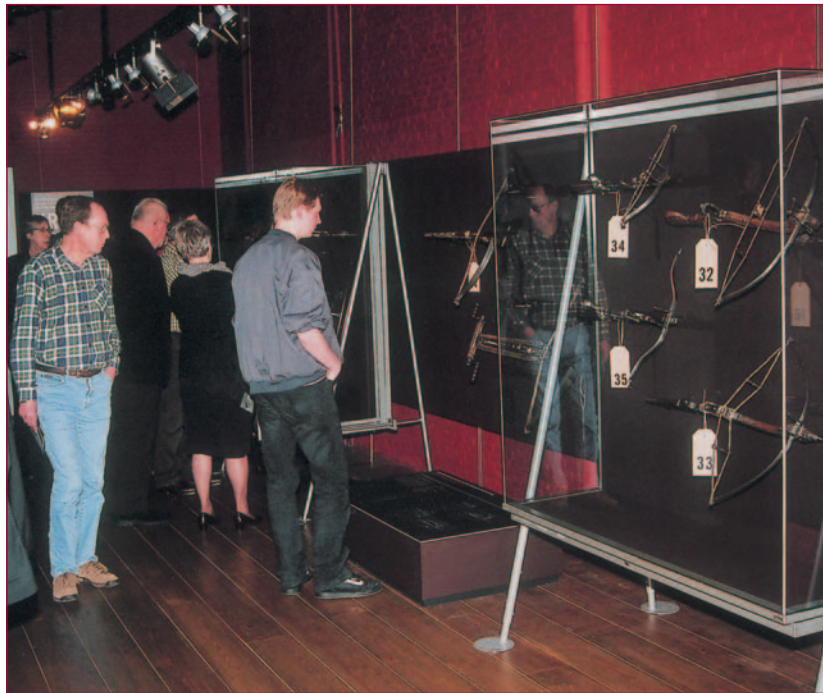
door Hans van Lith (tekst en foto's)

Tijdens een drukbezochte vernissage op zondag 14 oktober kregen de Vrienden gelegenheid uitgebreid kennis te maken met de complete collectie kruisbogen van het Legermuseum. Deze is smaakvol geëxposeerd in de nieuwe rode zaal. Tevoren gaven Harm Stevens en de Britse kruisboogexpert Guy Wilson een uiteenzetting over ontstaan en gebruik van dit wapen.

Na de lezingen maakte het gezelschap een rondgang door de rode zaal. De 40 kruisbogen uit de jaren 1400 tot heden, worden zowel aan de wand als hangende aan het plafond tentoongesteld. Ruime aandacht is er ook voor het bijbehorende instrumentarium. Op de achterwand van de zaal wordt een duidelijk overzicht gegeven van de typen en de werkwijze van de kruisboog.

Tegen de achterwand van de zaal is een overzicht van de typen en uitvoeringen van de kruisboog aangebracht.

De Vrienden bezichtigen in de rode zaal de tentoongestelde kruisbogen.

15

Het was opvallend te constateren dat de kruisboog weer een apart interessegebied is, want er waren verscheidene nieuwe gezichten onder de Vrienden. Het bewijst eens te meer de veelzijdigheid van het museum, dat met deze tentoonstelling weer een andere doelgroep weet aan te spreken. Inmiddels is over dit onderwerp een uitgebreide catalogus in drie talen verschenen met veel illustraties en achtergrondinformatie. Deze is te koop in de museumwinkel voor € 69,90.

vervolg van pagina 7 (Vriendendag)

Vestingstad Grave

Na zijn dankwoorden aan de medewerkers van het Legermuseum die op hun vrije dag naar Grave waren gekomen en aan bestuursleden Joke van Vels en Bart Richters die voor de organisatie tekenden, ging een groot deel van het gezelschap naar Grave voor een rondleiding door het antieke vestingstadje.

Het regende onophoudelijk, maar dit kon het enthousiasme niet wegspoelen. Gidsen Jan Timmermans en Evert Vos legden uit dat Grave waarschijnlijk rond 1133 werd gesticht en 200 jaar later door Jan I van Cuijk fors werd uitgebreid. Het stadje lag altijd op de grens van de hertogdommen Gelre en Brabant, van katholiek en protestant en was eeuwenlang in oorlogen van anderen verwickeld. Bovendien had het te kampen met jaarlijkse overstromingen van de Beersche Maas. In 1674 werd Grave na een belegering van twee jaar tijdelijk door de Fransen bezet. Twee eeuwen later, nadat de stad in 1845 zijn grootste omvang als vesting had bereikt, werd deze bij de Vestingwet van 1874 uit de landsverdediging geschrapt.

Nog één keer kwam Grave terug in de krijgsgeschiedenis toen het stadje in september 1944 tijdens operatie Market-Garden

Dirk Staat vertelt over de museumdepots.

door de Amerikanen werd bevrijd. Tijdens de wandeling door de smalle straten en langs kazernes, versterkingen en wallen kwam dit allemaal aan de orde. Een bezoek aan de Hampoort – waarin het Graafs Museum met een maquette van de vesting en een zeventiende eeuwse onderaardse gang te vinden zijn – sloot de geslaagde rondleiding af.

AGENDA

Tentoonstellingen

tot 2010	Maurits en het oranje geheim, familietentoonstelling
tot 2010	Onder vuur. Militaire dilemma's. Een interactieve film
tot 2010	De mooiste vuurwapens van de wereld: de collectie-Visser
t/m 31 december	Missie Afghanistan, fototentoonstelling
t/m 31 december	Rats, kuch en bonen, de gerestaureerde keukenoplegger
t/m medio maart 2008	Kruisbogen, de gehele collectie belicht
t/m 11 mei 2008	Special Forces, de inzet van commando's bij vredesmissies
18 januari t/m mei 2008	Van Grebbeberg naar Uruzgan. Eén beeld zegt meer dan 1.000 woorden, een overzicht van het werk van politiek tekenaar Fritz Behrendt gerelateerd aan de Nederlandse strijdkrachten

Activiteiten in het museum

*Kerstvakantie

Stap in de schoenen van een commando. In het hoofdkwartier krijg je instructies van sergeant Groen in 't Veld. Hij stuurt je op missie door het museum. Je gaat kijken hoe sterk de vijand is en voert verkenningen uit. Als je je opdracht goed uitvoert, dan ontvang je een blinkend insigne. In het hoofdkwartier en in de tentoonstelling special forces kom je erachter wie de special forces eigenlijk zijn en wat ze doen.

*Zondagmiddagactiviteiten

In december en januari zijn er op de zondagen buiten de kerstvakantie commando's in het museum om toelichting te geven op de taken van de special forces door de eeuwen heen. Welke specialismen bestonden er bij de voorlopers van de special forces?

Kijk voor een uitgebreider programma op www.legermuseum.nl.

OPROEP

Het Legermuseum heeft veel informatie over de collectie op internet staan. U kunt daar bijvoorbeeld alle Armamentaria terugvinden en uitgebreid zoeken in onze boeken en beeldcollectie. Wij zijn benieuwd wat u van onze collectiewebsite vindt en of u ideeën hebt om de website voor de Vrienden van het Legermuseum nog aantrekkelijker te maken. Het invullen van de enquête duurt ongeveer drie minuten. We zouden het erg op prijs stellen als u de moeite wilt nemen haar in te vullen. U kunt de enquête vinden op www.collectie.legermuseum.nl.

DRAAG ONDERWERPEN AAN VOOR ONZE NIEUWSBRIEF

De eerste Nieuwsbrief van 2008 draagt uiteraard een feestelijk karakter vanwege het jubileum van de Vrienden. De redactie wil u daarbij betrekken: draag een onderwerp aan waarover u altijd al iets hebt willen lezen. Voorwaarde is dat dit te maken heeft met militaire geschiedenis en vooral met het Legermuseum. Uit de aangedragen onderwerpen maakt de redactie een keuze en zoekt vervolgens een deskundige auteur. Ook kunt u een eigen artikel aanleveren. Dit dient wel eerst aangemeld te worden, zodat de redactie een keuze kan maken en overleg met de schrijver mogelijk is. Aanvragen voor onderwerpen en aanbiedingen van artikelen graag voor 15 januari 2008 inzenden aan de redactie, Stichting Vrienden van het Legermuseum, antwoordnummer 11228, 2600 WC Delft o.v.v. bijdrage Nieuwsbrief, e-mail: secretariaat@vriendenlegermuseum.nl.

de redactie

NIEUWE VRIENDEN

W.M. Vhelst	Capelle aan de IJssel
L.C. Piek	Leiden
J.P.G. Jehee	Den Haag
J.F.C.M. Timmermans	Grave
A. Tegelenbosch	Breukelen
W.J. Bannink	Pijnacker
F.J.L. Boogaart	Tholen
J.L. Buurman	Arnhem
C. Suijkerbuijk	Steenbergen (gem. Roden)
A.W. Teeuwsen	Delft
L.M.J. Greter	Weteringbrug
D.A. de Wit	Wageningen
R.E. Brooker	Manchester, MA (Verenigde Staten)

Ook Vriend worden?

Zie www.vriendenlegermuseum.nl

COLOFON

De Nieuwsbrief verschijnt driemaal per jaar.

Redactie	Hans van Lith Heleen Bronder Ed Coumans (eindredactie)
Vormgeving en drukwerk	Koninklijke De Swart, Den Haag
Uitgever	Stichting Vrienden van het Legermuseum
Secretariaat	Antwoordnummer 11228, 2600 WC Delft tel.: (015) 214 23 76* fax: (015) 214 39 16 *alleen op donderdag- of vrijdagmorgen e-mail: secretariaat@vriendenlegermuseum.nl
Website	www.vriendenlegermuseum.nl
Webmaster	Henk Goos
Webredacteur	Guus van Leeuwe
ISSN	1569-4305